

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Монитор №.....	дата.....
Дисциплина №.....	дата.....
06.VI 2016	

РЕЦЕНЗИЯ

на доц. д-р Александър Гребенаров за дисертацията на доц. д-р Лизбет
Върбанова Любенова „Борис Охридски – последният български владика в
Македония” за присъждане на научната степен
„доктор на историческите науки”

В последните десетилетия темата за българското църковно движение след възстановяването на българската държавност през 1878 г. най-сетне излезе от периферията на историческите познания. Появиха се дългоочаквани изследвания и извори за живота и делото на висши български духовници, вкл. и на репресирани лица след 1944 г. Те заслужават научно и обществено внимание, защото родолюбивата им роля, оказала влияние за съхраняване на българския дух и народност, вкл. извън днешните предели на страната, не трябва да се подценява. Духовните водители имат и друга заслуга – те помагат на „строителите на съвременна България” да трасират пътя към реализиране на националния идеал, заради орязаните части на Отечеството.

Трудът на доц. д-р Лизбет Любенова, състоящ се от 889 страници, е посветен на именита личност – старозагореца Константин Георгиев Добрев, влязъл в историята с името Борис Охридски, като екзархийски митрополит. Роденият в пределите на Османската империя заслужил деец ще има орисията да изживее голямата част от съзнателния си живот в държавните граници на същата тази империя, но от висотата на висш държавен служител. Независимо от често променящия му се статут в йерархията на Българската екзархия, мисията му е доживотна и неизменна – да служи на българското просветно-църковно дело, подпомагайки с пълни сили и националноосвободителното движение на българите от Македония и Тракия.

В началните страници на труда са обосновани задължителните елементи за подобен род изследвания – мотивация за избор на темата, описание на обекта, целта, предмета и задачите, използваната методология, перспективите и проблемите в изследователския процес. Структурата включва увод, шест глави, с общо 18 параграфа и заключение, т.е. 20 отделни части. Избраният хронологично-тематичен подход е подходящ, защото независимо от големия обем на изложението, липсват повторения на факти и анализи.

Мотивите на доц. Любенова за избора на темата показват с основание, че тя е почти непозната в българската историография. Нещо повече! Констатацията ѝ разкрива неподозирани неточности от житейския път на Борис Охридски, разпространявани в публичното пространство. Става дума за разнопосочни данни за рождение и смърт, объркани имена на градове, в които той изучава богословие, неточно обозначаване на епархиите, които ръководи като митрополит. Времето на екзархийското му заместничество в Цариград, също варира в широки граници, в повечето случаи напълно невярно.

Дисертационният труд не само „изчиства” и коригира фактологичните неточности. Той попълва хронологично и осмисля големи периоди от дейността на Българската екзархия и нейните служители. Съществуват множество научни факти, които за първи път влизат в научно обръщение, разкривайки светското име на Борис Охридски, пребиваването му в Охрид и Гюмюрджина, дейността му като управляващ Маронийската епархия, дипломатическите му усилия за сключване на „по-добър мир” през 1919 г., ръководните му функции в Синода и Българската православна църква, ролята му във Втория църковно-народен събор, контактите му с лица от управляващи среди, банкери, военни, висши духовници, освободителни дейци и др.

В трети случаи трудът засилва съществущата конкретика за различни страни от живота на митрополит Борис. Подобен повод дава престоят му в Охрид и прогонването му от града през 1913 г. от сръбските власти, както и повторното му идване в епархията през Първата световна война. Дълбоки следи в паметта на охридчани оставя слабо познат щрих от този период, описан в изложението. Става дума за преклонението и почитта към делото на Св. Климент Охридски. Под ръководството на митрополит Борис през лятото на 1916 г. в старата българска столица тържествено е отбелязано 1000 години от кончината на видния български просветител, проповядвал „Божие слово” на старобългарски език и обучил близо 3 500 ученици в създадената от него Охридска книжовна школа. Цялостната програма, ръководена от митрополит Борис, внушава респект към събитието, проведено във военновременни условия. Тя навява обаче и тягостни мисли относно подготовката през настоящата 2016 г. за отбелязване на 1100 г. от същото събитие.

Изложението на дисертационния труд допълва историческата картина с донесения от Охридския митрополит за терора срещу духовни лица на манастири и църкви в поверената му епархия, за асимилаторската политика спрямо българското население в Македония, представя тягостните чувства на местното население към прогонените български духовници и екзархийски учители в Македония. Една част от тях намират място в докладите на Карнегиевата анкета, която става достойние на света. В труда са намерили място и други по-малко познати страни от неговата биография, свързани с организационните прояви на българската общност в старопрестолния Цариград, с неговата книжовна дейност, вкл. и с преводаческите му умения, които до голяма степен са подценявани.

Важно достойнство на труда е широката му хронологична рамка. Рядко са авторите, които се осмеляват да пишат за 35 годишен период от новата българска история. А времето, за което става дума, е наситено с

динамика и кръговрати от събития, като въстания, войни и революции. Съдбата на Борис Охридски се вплита в част от тези събития и сякаш бележи кривите в историческото развитие на екзархийската институция. В зората на XX век възходът е очебиен, но не е дълготраен.

Погромът от Междусъюзническата война, последван от ново фиаско през 1919 г. сломява и воля, и дух. Точно от това се възползват Сърбия и Гърция. Те подлагат на тежки асимилационни режими българското население във Вардарска и Егейска Македония за сметка на България, чиито управляващи не желаят да съхранят и модернизират една дълголетна работеща духовна институция. Така се достига до постепенно заличаване на Екзархията като първостепенен фактор за утвърждаване и запазване на българската народност извън държавните граници. Обратът не е мимолетен. В труда са проследени причините, проявленията на институции и ръководни лица, разграничени са етапите на този негативен и дълготраен процес. Опитите на Борис Охридски като екзархийски заместник след Голямата война да се пребори с намеренията на управляващите среди и ръководителите на Синода да превърнат Екзархията в подчинено подведомствено поделение не успяват. Проблемът опира не само до личностни взаимоотношения и стремеж за надмощие на светската власт над духовната, но и до цялостна политика по оста държава – църква, която се води в ущърб на Българската екзархия и предрешава нейния залез.

В дисертацията се забелязва и друго важно качество – образът на Борис Охридски. Той е изграден пълнокръвно и многопосочно. В повечето случаи при биографичните жанрове авторът се пристрастява към „своя герой”, но доц. Любенова успява да запази дистанция и да се предпази от субективизъм в оценките. Трудът представя не само една „чиста биография” на Борис Охридски, а чрез нея по-скоро се разглежда историята на Българската екзархия, институционалното ѝ устройство,

функциониране, статут, отношението ѝ към проблемите на Синода, връзките ѝ с българската държава и особено с представители на висши държавни институции, в т.ч. премиери, външни министри, посланици, прави равносметка на финансовите постъпления и разходи, представя икономическата и моралната ѝ сила, и не на последно място анализира конфликтите между екзарх Йосиф и митрополит Борис.

Важен момент в изложението са отношенията между Борис Охридски и дейците на македонското освободително движение. В тази област има множество нерешени проблеми, които доц. Любенова не се притеснява да формулира, независимо че на този етап няма надежден изворов материал за отговори. Подобен тип въпроси са: как, защо и кое сближава архипастирска дейност на дядо Борис с идеалите и средствата на въоръжената борба, проповядвани от организационните водачи Христо Матов и Тодор Александров, или – от къде произтича зависимостта на Екзархията от ВМОРО/ВМРО. Интерес представлява и хипотезата, че Борис Охридски поема финансовата издръжка на Иван Михайлов и съпругата му Менча Кърничева след навлизането им в държавните граници на Турция през септември 1934 г.

На част от тези въпроси някои изследователи, занимаващи се националноосвободителното движение на македонските българи, биха могли да отговорят, макар че и техните отговори няма да бъдат изцяло убедителни, поради липса на автентични документални материали. Все в тази насока могат да се потърсят данни и за още осъществени контакти между митрополит Борис и други ръководители на македонските революционни и легални организации в годините след Първата световна война. Известно е, че през този период Цариград се превръща във важен център за резидиращи дейци от различни крила, свързани със София, Москва и Белград. Градът по традиция е под наблюдението и на дипломатически мисии, чиито архиви навярно съдържат вести за

дейността на митрополит Борис и контактите му с различни личности. Някои податки, свързани с българските църковно-училищни имоти в пределите на днешна Гърция и Турция, също могат да дадат още светлина за управлението на Екзархията. Изследването може да се обогати и в още една посока – да се добави илюстративен материал, включващ снимки и факсимилета на документи.

Дисертационният труд несъмнено запълва липсата на цялостна разработка в българската историография, посветена на Борис Охридски – личност, която заслужава всеобщо признание, като един от заслужилите радетели на българщината. Издирените от автора източници, някои от които напълно неизвестни, позволяват да се попълни и разшири представата за епохата, в която живее и работи деецът, и най-вече – за институционното проявление на Българската екзархия през различните периоди от нейното съществуване. Представеният труд се отличава с четивност. Той заслужава висока оценка и заради актуалността на проблемите, свързани с опазване на българското културно-историческо наследство извън днешните държавни граници.

По темата на дисертацията са отпечатани 9 публикации, от които 6 статии, 2 тома изследвания и 1 документален сборник. Документацията е изрядна, а справката за приносите на дисертационния труд напълно достоверна. Авторефератът от 48 страници отговаря на изискванията, отразявайки в пълнота съдържанието на отделните части от него.

В заключение намирам, че дисертационният труд е с несъмнен приносен характер. Изложените положителни качества ми дават основание да предложа на уважаемите колеги от Научното жури да присъдят на доц. Лизбет Любенова научната степен „Доктор на историческите науки” за труда „Борис Охридски – последният български владика в Македония”.

06.06. 2016 г.

Доц. д-р Александър Гребенаров

